

ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО ТА СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ

УДК 623.444-2(477):94:93«1350/1450»

DOI: [https://doi.org/10.24144/2523-4498.1\(52\).2025.332840](https://doi.org/10.24144/2523-4498.1(52).2025.332840)

ДОВГИЙ МЕЧ № I – 418 З КОЛЕКЦІЇ ЗАКАРПАТСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ ІМ. Т. ЛЕГОЦЬКОГО У СВІТЛІ «ДЕКЛАМАЦІЙ» ЙОГАНЕСА ЛІХТЕНАУЕРА ТА ЇЇ КОМЕНТАТОРІВ¹

Володимир Гуцул

кандидат історичних наук, доцент кафедри археології, етнології та культурології,

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород

E-mail: volodymyr.hutsul@uzhnu.edu.ua

Scopus Author ID: 56333447800

<https://orcid.org/0000-0002-1126-1746>

Основне завдання статті полягає у дослідженні функціональних та конструктивних особливостей довгого меча № I – 418 з колекції Закарпатського краєзнавчого музею ім. Т. Легоцького. Згідно даних книги надходжень Закарпатського краєзнавчого музею меч I – 418 був знайдений 1956 р. в Ужгороді на вул. Соборницькій у будинку під 9 номером. Предмет кородований, скоріше за все певний час перебував в землі, тому можна висувати обережне припущення про його локальне побутування. Загальна довжина предмету 122,7 см, вага 1745 г. Точка балансу знаходиться на відстані 15 см від хрестовини. Меч I – 418 є так званим «довгим мечем» типу XVIa, за типологією Еварта Оксфорта. Цей тип меча з'явився в Західній і Центрально-Східній Європі в першій третині XIV ст. як продукт реакції тогочасних мілітарних технологій на появу латного обладунку, вдосконалення і поширення тактики пішого бою в обладунку та кризи рицарської тактики кінного бою. Численні конструктивні аналогії меча I – 418, що походять з Чеського королівства доби правління Люксембургів дозволяють датувати меч другою половиною XIV – першою половиною XV ст., та припускати його німецьке або богемське походження. Аналіз функціональних особливостей меча I – 418, здійснений на підставі фехтбуксу Штаремберга (Cod.44.A.8) або так званого «кодексу Петера з Данцигу», наводить на висновки про його багатофункціональність та здатність до виконання широкого спектру фехтувальних прийомів як пішого, так і кінного бою. Меч, попри значні розміри та вагу, відмінно збалансований. Порівняно значна ширина клинка при субтильному перетині дозволяла завдавати ефективні січний та рубляче-ріжучий удар. Виразне вістря меча I – 418 забезпечувало ефективність при колольному ударі. Судячи з лінзовидної заточки обох лез основне призначення меча I – 418 полягало у прониканні крізь багатощаровий тканинний та кольчужний обладунок, в пізньосередньовічній Центрально-Східній Європі популярний серед нижчих прошарків мілітарної спільноти. Але при потребі з мечем I – 418 можна було ефективно протидіяти і противнику у «плитах» або білих латах, оскільки баланс та конфігурація клинка передбачає точні колольні удари в слабі місця такого обладунку (зорові та дихальні отвори шолому, плечові вирізи кіраси, долоні, пах тощо). З огляду на таку універсальність мечі типу XVIa, подібні предмету I – 418, були широко розповсюджені посеред мілітарних спільнот Центрально-Східної Європи доби Пізнього середньовіччя.

Ключові слова: довгий меч, фехтувальний трактат, європейські бойові мистецтва.

Постановка проблеми. Фондові зібрання українських регіональних музеїв містять чимало непоказних (на погляд дилетанта), предметів, котрі насправді мають велике культурно-історичне значення. Меч № I – 418 належить саме до таких. Завдання статті полягає у дослідженні функціональних та конструктивних особливостей предмету.

Джерела та література. Анджей Надольський зауважив свого часу, що атрибуція середньовічної зброї потребує комплексної джерельної бази, у такій діяльності за можливості, належить користуватися трьома основними видами історичних джерел: текстовими, візуальними, речовими. Корпус середньовічних європейських мечів XIV – XV ст., який складається з музейних експонатів, архео-логічних,

випадкових знахідок тощо містить тисячі екземплярів і є репрезентативним полем для атрибуції та порівняльного аналізу окремих артефактів. Такою самою багатою є і середньовічна іконографія цього періоду. Окремої уваги вартують фехтувальні трактати німецького та італійського походження к. XIV – XV ст., часто ілюстровані. Вони мають унікальне значення, для дослідження мечів доби пізнього Середньовіччя, оскільки є продуктами аналітичної думки, котра розважала виключно практичні техніки застосування меча і способи передачі традиції його використання [Anglo, 2000, 40 passim].

З такого роду «пам'яток дидактичної думки» найближчим хронологічно до предмету нашого

¹ Автор висловлює щирю подяку колективу та дирекції Закарпатського краєзнавчого музею ім. Т. Легоцького, а також Валерії Русин та Анастасії Хомі особисто за підтримку і сприяння у роботі з головним героєм цього тексту – мечем I – 418 з фондової групи «історія» вказаного музею. Окрема вдячність автора належить Володимирі Мойжесу за працю над графічною фіксацією меча.

дослідження є римований текст з лаконічною назвою «Декламація» („*Recital*”). Авторство твору приписують загадковому німецькому майстру Йоганесу Ліхтенауеру (жив, можливо, у середині XIV – поч. XV ст.). Про його існування повідомляє ймовірний учень митця, клірик Ханко Добрінгера, один з авторів *Нюрнберзької домової книги* (написаної після 1389 р.).¹ Ханко пише, що майстер Йоганес довго подорожував світом аби навчатися давньому і шляхетному мистецтву меча у різних фахівців і врешті взявся викласти свій досвід на папері. Аби правдиве знання не потрапило в руки профанів і шахраїв, Ліхтенауер komponував свій текст темним, герметичним стилем, недоступним розумінню дилетанта, надавши послідовникам простір для численних інтерпретацій та коментарів. Найбільше місця Ліхтенауер відвів під поради стосовно роботи «довгим мечем», предметом нашого дослідження.

Безперечним історичним фактом є те, що загадковий майстер Йоганес мав багато послідовників, які продукували власні тексти, коментуючи таємну науку вчителя. *Кодекс Петра з Данцига*, манускрипт Cod.44.A.8, котрий відомий в літературі предмету, як «Фехтбух Штаремберга», рукописна пам'ятка середини XV ст., є найдавнішим збірником такого роду коментарів та інтерпретацій «Декламації» Ліхтенауера, вчинених майстрами, що жили в першій половині XV ст.: Андреаса Легнітцера, Мартіна Гундсфельда, Отто Юдея, і самого Петра з Данцигу, який єдиний на момент створення кодексу в 1452 р. ще був живим [Danzig, 2016, s. 18–19]. Основний акцент учасники «Ліхтенауєрового кола» так само зробили на «довгий меч». Прагматизм, простоту і непретензійність викладу цієї колективної праці, де ефективність побиває елегантність на кожній сторінці, можна було б пояснити міщанським походженням авторів. Проте в перших рядках своїх писань вони регулярно звертаються не до своїх «братів по стану», але до збірного образу «молодого рицаря» [*Iunk ritter*], наголошуючи на тому, що саме бойова наука поряд із любов'ю до Бога і повагою до дам веде його найпевнішим шляхом честі та слави. Проте, попри такі куртуазні реверанси, майстри не забувають ознайомити уявного адресата із «прийомами ... забороненими серед мудрих майстрів меча, котрих чоловік не повинен відкрито навчати на фехтувальних заняттях ба навіть дозволити комусь їх побачити оскільки належать вони поєдинку судовому. А то є ламання рук і ніг, удари в коліна та пах, викидання пальців та виколювання очей. За допомогою таких штурм вдається перемогти сильного, аби той своєю силою не втішався» [Danzig, 2016]. Саме цей манускрипт використаний для інтерпретації функціональних особливостей меча I – 418.

Основою для сучасних наукових досліджень середньовічних мечів є праці Еварта Окшотта. Британський вчений розробив універсальну класифікацію мечів, котра враховує основні конструктивні деталі зброї (клинок, хрестовина, наверш) та

сформулював методологічні засади інтерпретації матеріалу у роботі «Меч у добу рицарства» [Oakeshott, 1964]. Окшотт вертався до теми мечів неодноразово, уточнюючи та розширюючи свої висновки [Oakeshott, 1999]. Природно, його роботи наповнені західно-європейськими артефактами, головно британського, італійського, німецького, скандинавського та французького походження. Більшою чи меншою мірою методологічні засади Окшотта використані в працях польських, румунських, угорських та сербських дослідників, котрі працювали з мечами центрально-східно та південно європейського походження.

Меч № I – 418 опублікований у роботі автора цих рядків [Гуцул, 2008], проте з часу її публікації дослідження середньовічної зброї пішли далеко вперед, тому предмет потребує нової інтерпретації у світлі актуальних джерел та літератури.

Опис та атрибуція предмету. Загальна довжина 122,7 см, вага 1745 г. Точка балансу знаходиться на клинку на відстані 15 см від хрестовини. Клинок довжиною 95,9 см, у сильній половині порівняно широкий (6,5 см біля хрестовини), шестикутний у перетині (товщина при руків'ї 0,6 см) має двосторонній дол довжиною 37 см. У слабій частині клинок має лінзовидний перетин, в точці, що розташовується за 11 см перед вістрям, має ширину 3,5 см, товщину 0,3 см. Клинок має п'ятдесяти-відсоткове дистальне звуження. Вістря виразне, плавно загострене, порівняно з іншими частинами збереглося найгірше, має втрати, тому зараз неможливо визначити чи було воно підсилене (як у більшості мечів цього типу). Ефес утворений хрестовиною, хвостовиком та навершом. Хрестовина довжиною 23,2 см квадратна в перетині (1/1 см), має легкий вигин у бік вістря. Належить до типу 7 за класифікацією Окшотта [Oakeshott, 1991, p. ix]. Хвостовик плоский, довжиною 21,5 см, прямокутний в перетині. Наверш восьмикутний, типу II за Окшоттом, має несиметричний профіль і круглі заглиблення для прикраси по обидва боки, розташовані так само несиметрично відносно одне одного. Меч добре збалансований і відмінно надається до маніпуляцій як двома, так і однією рукою (Іл. 1).

Предмет за своїми конструктивними ознаками належить згідно західноєвропейської середньовічної термінології до так званих «довгих мечів», типу зброї, котрий з'явився в першій третині XIV ст., як реакція на еволюціонування рицарського обладунку від кольчужної до пластинчатої конструкції [Oakeshott, 1991, s. 147; Blair, 1958, p. 53–66]. Поява його співпала з кризою рицарської тактики кінного бою і різким ростом ефективності піхоти. «Довгий меч» з'явився в результаті запиту західноєвропейської мілітарної спільноти на клинкову зброю, котра б давала більше можливостей і простору для маневру пішому комбатанту (як армованому, так і неармованому), ніж мечі, що з'явилися в «добу Хрестових походів», проте підходила і до застосування верхи.

З появою «довгого меча» меч, як вид зброї, втратив

¹ «Домова книга» (Hausbuch) – вид середньовічних і ранньомодерних манускриптів, куди вписувалися кухонні рецепти, таблиці мір та

ваги, курси перерахунку валют та добрі поради, в тому числі і щодо поводження із зброєю.

свою «соціальну ексклюзивність» і перестав бути неодмінним атрибутом воєнної та політичної еліти рицарства. Але став доступним усім членам європейської мілітарної спільноти, незалежно від їх походження, статусу та економічного становища. Про це яскраво сигналізує той факт, що переважна більшість фехтувальних майстрів, котрі формували, фіксували та передавали нащадкам традицію фехтування довгим мечем, не мали шляхетного походження, але утворювали колоритну спільність дрібної шляхти, міщан, найманців, вихрещених іновірців і просто людей темного походження [Anglo, 2000, p. 11–17].

За класифікацією Еварта Окшотта меч належить до типу XVI а. Окшотт писав про нього так. *«Довгий звужений клинок, широкий коло руків'я, з гострим, часто підсиленням вістря. Дол добре помітний, часто досить короткий, (біля однієї третини довжини клинка), рідше трохи більше половини. Нижня половина клинка не є ромбовидною у перетині (як у типу XVI), має міцну шестикутну форму. Руків'я довге, хвостовик чотирикутної форми, часто із долом до половини довжини. Наверх може бути будь-якого типу...»* [Oakeshott, 1964, p. 63]

Тип XVIa широко побутував у XIV – XV ст. на території усього тогочасного Християнського світу, але особливо популярним він був у Центрально-Східній Європі. Скоріше за все тому, що цьому регіону був притаманний плюралізм у мілітарних технологіях, а відповідно і велика строкатість захисного обладунку. Тому універсальність типу XVIa ставала в пригоді носіям рицарської мілітарної технології, коли вони стикались з представниками племінних чи кочових воєнних культур. На підставі підрахунків Марціна Глоєка, це можна стверджувати майже напевне: на 491 позицію каталогу з його праці «Центрально-європейські мечі з X – XV ст.» (він працював з матеріалом з Чехії, Словаччини, Східної Німеччини, Польщі, Угорщини) на тип XVIa припадає 131 екземпляр, тобто приблизно четвертина [Glosek, 1984, s. 29]. Щоправда, екземплярів з восьмикутним наверхом польський дослідник нарахував 4, причому на тип XVIa з них припадає лише один [Glosek, 1984, s. 34].

Мечі аналогічних пропорцій та будови клинка, з подібними восьмикутними наверхами, хрестовинами квадратними в перетині, іноді вигнутими донизу, опубліковані в працях Анджея Надольського [Nadolski, 1990, s. 499], Едуарда Вагнера [Wagner, 1975, p. 58–59], Карла Зено Пінтера [Pinter, 2007, pl. 37], Девіда Ніколя [Nicolle, 1999, p. 51], Марко Алексіча [Aleksić, 2007, p. 51–53].

Згідно з даними книги надходжень Закарпатського краєзнавчого музею, меч I – 418 був знайдений 1956 р. в Ужгороді на вул. Соборанецькій у будинку під 9 номером. Предмет кородований, скоріше за все певний час перебував у землі, тому можна висувати обережне припущення про його локальне побутування. Це припущення підтверджує іконографія. Подібна зброя була добре відома фахівцям, що працювали в регіоні

протягом XIV – XV ст. у жанрі сакрального живопису. Зображення «довгих мечів» з впізнаваними пропорціями типу XVIa та наверхами типу II містяться на фресках другої половини XIV ст. з парафіяльної церкви села Вишково Хустського району Закарпатської області, де зображають взяття під варту Христа (Іл. 2–4).

Найчисельніші аналогії мечу I – 418 походять з Чеського королівства доби Люксембургів, це група з п'ятнадцяти одиниць довгих мечів з восьмикутними наверхами (кожне з них має по два круглих заглиблень для прикраси) типів XIVa, XVa [Hošek etc, 2019, p. 72 passim]. Виходячи з цього, можна припускати, що меч I – 418, має німецьке або богемське походження. Більшість з цієї групи має довжину трохи більше метра і вагу 1200–1400 г. Порівняно з цією групою меч I – 418 є найдовшим і найважчим.

Наскільки можна судити з фото ефесу та верхньої частини клинка, близька аналогія мечу I – 418, містилася в розграбованій комуністами колекції румунського письменника та етнографа Барбу Слатіану (1895 – 1959), закатованого тамтешнім тоталітарним режимом. На жаль і сам предмет і каталог колекції втрачено [Pinter, 2007, pl. 37].¹

Функціональні особливості меча I – 418 у світі «Декламації» Йоганнеса Ліхтенауера. Основна цінність «довгого меча», в тому числі і предмету I – 418, на фоні інших видів холодної зброї доби пізнього середньовіччя полягала в його універсальності. «Довгий меч» використовувався в якості січної та колольної зброї (в цих випадках робочою частиною був клинок), а також ударної (тоді працював наверх та кінці хрестовини). Крім того, меч міг послужити важелем для виведення противника з рівноваги, а його хрестовина надавалася до використання у якості своєрідного гаку, яким можна було зачепити частини тіла чи зброю противника.

В силу своєї універсальності «довгий меч» був неодмінною частиною спорядження обох найпоширеніших воєнних спеціальностей Центрально-Східної Європи XIV – XV ст.: рицаря-копійника, що користувався технікою кінного таранного удару списом, та кінного стрільця-арбалетника. Крім того, «довгі мечі» мали найширше застосування в актах «повсякденного» збройного насильства: судових та турнірних поєдинках, приватних дуелях, наїздах тощо. Коротше кажучи, «довгий меч» користувався сталою популярністю в середовищі європейських мілітарних спільнот XIV – XV ст.

Найважливішим показником ефективності меча був його баланс. Пітер Джонсон зауважив таке. *«Якість меча часто визначається по черзі металургічні кондиції: чистоту сталі, гостроту, твердість та пружність клинка. Це, природно, важливі якості зброї. Однак те яким чином вона поводить себе під час руху, як відповідає під час різких змін його напрямку, так само або навіть більш важливе. Швидкість дії та реакція, а рівно як точність і розрахунок часу є життєво необхідними для фехтувальника в бою. Меч виготовлений з м'якого*

¹ Щиро дякую професору Зено Карлу Пінтеру за консультацію з приводу меча Барбу Слатіану.

заліза, але добре збалансований буде кращою зброєю за неповороткий та громіздкий меч відмінного гартування і якісної сталі» [Das Schwert, 2015, s. 28].

Меч I–418 хоча і не вирізняється ретельністю виконання та особливою елегантністю пропорцій, є непересічно добре збалансованим і має високі динамічні характеристики, незважаючи на солідну вагу.

Ліхтенауер розрізняє сильну (від хрестовини до центру) та слабу (від центру до вістря) частини меча, а також коротке (те, яке обернено до власника меча) і довге (те, яке обернено до противника) лезо.

Данцигський кодекс подає три основних способи застосування довгого меча. I. В пішому бою, без обладунку. II. В пішому бою, в обладунку. III. В кінному бою.

I. Розділ «Декламації» Ліхтенауера, котра стосується пішого бою довгим мечем без обладунку і коментарі до нього займають найбільшу, приблизно четверту частину усього манускрипту. Це зрозуміло, адже комбатант на власних ногах мав куди більше простору для маневру і можливостей для імпровізації ніж у сідлі, а відсутність обладунку на противнику не обмежувала його у виборі цілі. Проте це був найнебезпечніший вид збройного зіткнення, оскільки всякий пропущений удар віщував комбатанту смерть або тяжке поранення.

Наука Ліхтенауера починається із з базових рекомендацій про пересування. А одразу за ними сформульовано головний принцип використання довгого меча. *«Той хто б'є опісля (Nach) – не опанує мистецтва»* [Danzig, 2016, s. 30, 54]. Його коментатори одностайні в інтерпретації цієї максими: манера поступатися ініціативою противнику, і спочатку чекати на його дію, а потім реагувати – є найкоротшим шляхом до могили. Сідні Енглоу писав про це так. *«Захоплення ініціативи, а не очікування опонентового руху – є вирішальним. Атакуючи першим ви негайно змушуєте противника до оборони і запорука ефективного володіння мечем полягає у здатності тримати його там, під зливою безперервних ударів з усіх боків. В ідеалі, під час цієї напасті у противника не повинно знайтися паузи для контратаки і перехоплення ініціативи. Звичайно, Ліхтенауер міркує про те, що повинен робити фехтувальник, змушений до оборони, йому рекомендовано не парувати, але вдаватися до так званого «удару майстра», котрий відбивав атаку і вражав противника одночасно* [Anglo, 2000, p. 113].

Цей «принцип випередження», поєднаний із високими динамічними характеристиками довгого меча, призводив до того, що, зазвичай, поєдинок «на ногах» без обладунку тривав лічені секунди, тому здатність до жвавої реакції і швидкість та руху були для комбатанта найважливішими.

Характерним прикладом контратакуючого прийому з арсеналу Ліхтенауера є *«удар гніву» (Zornhau)*, до якого меч I–418 надається відмінно. Це січний удар довгим вістрям з-за правого плеча по діагоналі униз, найсильніший удар у праворукого бійця [Danzig, 2016, s. 363]. Анонімний коментатор (можливо сам Петер з Данцигу) пише про нього так. *«Удар гніву поборює своїм вістрям усі удари згори. Він*

є нічим іншим як злою хлопською рубкою. А виконуй його так: якщо ти взявся з ним фехтувати, а він тне тебе з правого боку в голову, так само рубани гнівно з свого правого боку одночасно з ним у його меч, не закриваючись, і якщо він слабкий на мечу, то сунь вістря прямо і далеко вперед і встроми йому в лице або в груди» [Danzig, 2016, s. 63]. Це силовий прийом, початковою ціллю якого є зброя противника. Порівняно велика вага та довжина меча I–418 служила при його виконанні додатковою перевагою.

Ліхтенауер для пішого бою без обладунку рекомендує п'ять базових стійок, які називає «Дахом», «Волом», «Плугом» і «Дурнем» та «Балакучою вдовою», котрі різняться рівнями дворучного утримання меча та спрямуваннями вістря. Саме з них виконуються усі удари та контрудари, як січні, так і колольні [Danzig, 2016, s. 36]. Ліхтенауер рекомендує цілитися неармованому противнику виключно в голову, торс та руки, визначаючи чотири частки тіла людського, куди належить спрямовувати атаку (Ploss): *«перша частка то правий бік, а друга – лівий бік людини вище поясу, а наступних два – правий і лівий бік нижче поясу»* [Danzig, 2016, s. 66]. Характерною особливістю традиції Ліхтенауера є відсутність прийомів, які б уражали ноги противника.

Порівняно значна ширина клинка разом із субтильним перетином і лінзоподібна заточка меча I–418 сприяла ефективному виконанню рубаюче-ріжучих ударів. Останні згідно з термінологією Ліхтенауера називався Schnitt: лезо після удару по незахищеному обладункові противника протягувалося через його тіло, основними цілями були руки та шия [Danzig, 2016, s. 362].

Хрестовина довгого меча у поєдинку без обладунку мала важливі захисні функції: на неї приймали деякі удари, прикривали голову та руки, за її допомогою змінювали траєкторію руху опонентового клинка.

II. Наявність у противника латного обладунку повністю змінювала правила гри довгим мечем. Металеві пластини, які від другої половини XIV ст. захищали усе тіло комбатанта від ніг до голови, позбавляли ефекту, а отже і сенсу, всякий січний чи рубаюче-ріжучий удар. Вразити армованого противника можна було лише потужним колольним ударом, завданим точно у слабе місце армування. Коментатор Ліхтенауера докладно перелічує такі місця на тілі противника. *«Міркуй де найкраще можна пробити обладунок: під обличчям [коментатор має на увазі горло], під пахвою, внутрішня сторона долоні, руки під армованою рукавицею, ззаду коліна або знизу стопи, лікоть, між ногами* [коментатор має на увазі пах], *або ж усі з'єднання, які має його зброя на його суглобах»* [Danzig, 2016, s. 184]. На перший погляд, це був безпечніший вид збройного зіткнення, адже лати значно знижували ефективність довгого меча. Більше того, усі вище перелічені ділянки тіла додатково прикривалися кольчужним плетивом, тому удар туди повинен був бути не лише точним, але і винятково потужним, а такого ефекту в динамічному зіткненні було досягти надзвичайно важко.

Ліхтенауер усвідомлював проблему, а тому радив у бою в обладунку за першої ж можливості переходити до борцівських прийомів. Його коментатор пише про

це так. *«Міркуй, якщо не можеш ударити в вищеописані місця, пантруй як перейти до тих прийомів боротьби, які заборонені усіма мудrimi майстрами меча, котрих не повинно відкрито навчати на фехтувальних заняттях, і навіть дозволити побачити... А то ламання рук і ніг, удари в коліна, удари в пах, виривання пальців та очей»* [Danzig, 2016, s. 184].

Інший спосіб збільшити ефективність довгого меча проти латного обладунку полягав у застосуванні техніки так званого «короткого меча» (*Kurtzen schwert*). Видавці Данцигського кодексу пишуть про це так. *«Визначення «короткий меч» не повинно розуміти в його сучасному «зброезнавчому» значенні, але як меч, що утримується лівою рукою за середину клинка, а правою – за руків'я»* [Danzig, 2016, s. 31]. Такий дворучний хват дозволяв краще контролювати вістря, точніше цілитися і завдавати потужні проламуючі та проникаючі удари, особливо з близької дистанції. Для цієї техніки найкраще надавався меч з гранчастим, ромбовидним у перетині клинком, або принаймні, з підсиленням вістрям, про яке пише Еварт Окшотт.

Меч I – 418 через лінзовидний перетин і загальну субтильність «слабої половини» клинка як до колольних проникаючих і проламуючих обладунків ударів, так і до «вкорочування меча», а отже і до бою проти армованого противника, надавався гірше за своїх родичів серед довгих мечів типів XIVa, XVa. та XVII. Куди ефективніше в силу своєї довжини та ваги він підходив до використання у якості важеля (а його вигнута хрестовина у якості гаку) для виведення противника з рівноваги. Один із авторів кодексу, Мартін Гундсфельд радить таке. *«Схочи меч в обидві руки, тримай його над коліном і нападай. Якщо пхає тобі знизу, не захищайся, але встроми йому в обличчя. А якщо пхає згори чи в обличчя чи куди інде, відсунь його вістря передньою частиною свого меча і встроми йому в лице, або в горлянку, затисни свій меч під пахвою і відіпхни його від себе. Або закинь йому наверх за шию, перечепи його правою ногою і так його повали»* [Danzig, 2016, s. 274].

Існував прийом «короткого меча», ефективність котрого не залежала від конструкції клинка. *«...Навершом ти повинен бити у висунуті вперед суглоби, в котрі маєш ретельно цілитися аби добре попасти. А бити маєш так: тримай свій меч високо над головою ніби хочеш його ударити або встромити в обличчя. Потім випусти свій меч з правої руки, допоможи нею лівій на середині клинка і бий його навершом в коліно виставленої вперед ноги, або висунуту вперед долоню, котра тримає меч на середині клинка. Так само можеш ударити його в голову, в лікоть або в плече, якщо він однакий [зростом] тобі»* [Danzig, 2016, s. 220]. В цьому випадку довгий меч працював як ударна зброя. Масивний наверш меча I – 418 до шоківих ударів надавався відмінно і працював як своєрідна булава на довгому держаку, а його гранчаста форма концентрувала енергію удару в точці зіткнення з ціллю.

III. Фехтувальні майстри, котрі завдали собі праці викласти власну бойову премудрість на письмі, сходилися на тому, що бій у сідлі потребує від комбатанта перш за все вправності вершника, а вже

потім фехтувальної майстерності. Перша полягала не лише у вмінні втриматися в сідлі, підкорити коня і керувати ним в бою, але і в умінні перетворити рух коня на засіб підсилення удару зброї [Anglo, 2000, p. 255–256]. Скоро як вершник мусив вести коня та оперувати мечем одночасно, з сідла неможливо було завдавати потужних замахових дворучних ударів на зразок «удару гніву». Можливо саме тому поради Ліхтенауера і його коментаторів стосовно бою верхи адресовані однаково що армованим, що неармованим комбатантам.

Так само як і пішому фехтувальнику, Ліхтенауер та його коментатори пропонують вершнику п'ять способів тримання меча, чотири з них – лише правою рукою (клинок покладений на ліву руку; меч піднятий високо над головою з правого боку, вістря направлено в обличчя противнику; меч біля правої ноги; вістря направлено на противника; меч впертий навершом у передню луку сідла, вістря направлено на противника). П'ята – це «вкорочення меча», клинок перехоплено в центрі лівою рукою і розташовано впоперек сідла. Ліхтенауер радить вершнику приблизно ті самі принципи і техніки роботи з довгим мечем, що і пішому комбатанту, включно з приматом нападу над обороною: січні та колольні удари, використання меча як важеля для того аби висадити противника з сідла, а також низку борцівських прийомів та захватів як з мечем, так і без для тої самої цілі. Вартою уваги є така порада: *«як рубаш його згори мечем, а він затуляється високо, то посунь йому хрестовину меча під руку за ліктем і відіпхни його догори від себе. Правою стопою посунь його праву стопу, піднімаючи догори, так він впаде з коня»* [Danzig, 2016, s. 126 passim, s. 140].

Ліхтенауер переймається ще й тим, як бійцю з мечем захиститися від таранного удару списа: тут в пригоді стає якраз «короткий меч». *«Міркуй, як їдеш до нього, тримаючи меч на середині, а він до тебе із списом, цілячись у твій правий бік, то коли дійде до зіткнення посунь свій півмеч на свій правий бік проти спису, відсунь удар і встроми йому у лице...»* [Danzig, 2016, s. 167].

В описаних вище ситуаціях конфігурація клинка навіть у випадку зустрічі з армованим противником, не мала такого значення як у пішому бою, натомість значна довжина і добрий баланс меча I – 418 надавав його власнику неабияку перевагу.

Один із коментаторів Данцигського кодексу, Мартін Гундсфельд певно мав бойовий досвід служби кінним арбалетником, тому не пофатигувався дати кілька порад своїм колегам по фаху, чії проблеми і страхи, судячи з Мартінового тексту, були добре відомі автору. Найбільше Мартіна переймали способи, яким чином комбатанту озброєному довгим мечем захиститися від таранної атаки рицаря копійника. Ситуації звична на європейських битовних полях XV ст., в яку, певно, втрапляв і Мартін. Він радить серед іншого і таке. *«Меч проти спису: закрийся мечем так аби твоє вістря йшло до його шиї. Як їде на тебе із списом, закрийся півмечем, дозволь спису ковзнути по мечу і пхай його в шию»* [Danzig, 2016, s. 314]. Мартін єдиний з авторів цитованого фехтбуху, хто звернувся до кінних стрільців безпосередньо. *«Міркуй,*

якщо мусиш фехтувати на коні з арбалетом і мечем і хочеш їх зберегти обох, то аби їх не впустити, одну зброю мусиш заховати. Міркуй, якщо вистрілив і схибив, а не маєш змоги знову натягнути арбалета, притисни його лівою рукою і берись за меч, або візьмись лівою рукою із поводом за спуск [арбалету], вчини з нього собі щита і працой мечем. А якщо хочеш натягнути арбалет, то засунь меч під ліву ногу і під путлице, або в проріз плаща, так натягнеш арбалет і збережеш усю зброю, користуючись кожною за потреби» [Danzig, 2016, s. 314]. Меч I – 418 відмінно надавався до оруди в таких трафунках. А вигин його хрестовини забезпечував певніше зачеплення за путлице і плащ.

Висновки. Меч I – 418 є так званим «довгим мечем» типу XVIa, за типологією Еварта Окшотта. Такий тип меча з'явився в Західній і Центрально-Східній Європі в першій третині XIV ст. як продукт реакції тогочасних мілітарних технологій на появу латного обладунку, вдосконалення і поширення тактики пішого бою в обладунку та кризи рицарської тактики кінного бою. Численні конструктивні аналогії меча I – 418, що походять з Чеського королівства доби правління Люксембургів, дозволяють датувати меч другою половиною XIV – першою половиною XV ст. та припускати його німецьке або богемське

походження. Аналіз функціональних особливостей меча I – 418, здійснений на підставі фехтбуху Штаремберга (Cod.44.A.8) або так званого «кодексу Петера з Данцигу», настановує на висновки про його багатофункціональність та здатність до виконання широкого спектру фехтувальних прийомів як пішого, так і кінного бою. Меч, попри значні розміри та вагу, відмінно збалансований. Порівняно значна ширина клинка при субтильному перетині дозволяла завдавати ефективнісічній та рубляче-ріжучий удар. Виразне вістря меча I-418 забезпечувало ефективність при колольному ударі. Судячи з лінзовидної заточки обох лез, основне призначення меча I – 418 полягало у прониканні крізь ватований та кольчужний обладунок. В пізньосередньовічній Центрально-Східній Європі популярний серед нижчих прошарків мілітарної спільноти. Але при потребі з мечем I – 418 можна було ефективно протидіяти і противнику у «плитах» або білих латах, оскільки баланс та конфігурація клинка передбачає точні колольні удари в слабкі місця такого обладунку (зорові та дихальні отвори шолому, плечові вирізи кіраси, долоні, пах тощо). Внаслідок такої універсальності мечі типу XVIa, подібні предмету I – 418, були широко розповсюджені посеред мілітарних спільнот Центрально-Східної Європи доби Пізнього середньовіччя.

Список використаних джерел

- Aleksić, M., 2007. *Medieval Swords from Southeastern Europe. Material from 12th to 15th Century*, Belgrade: Dedraplast, 205 p.
 Anglo, S., 2000. *The Martial Arts of Renaissance Europe*, New Haven & London: Yale University Press, 384 p.
 Blair, C., 1958. *European Armour circa 1066 to circa 1700*, London: B. T. Batsford LTD, 248 p.
 Glosek, M., 1984. *Miecze środkowoeuropejskie z X – XV w.*, Warszawa: Wydawnictwo Geologiczne, 186 s.
 Glosek, M., Nadolski, A., 1970. *Miecze średniowieczne z ziem polskich*, *Acta Archaeologica Lodziensia*, № 19, Łódź: PAN, s. 7–104.
 Hošek, J., Košta, J., Žákovský, P., 2019. *Ninth to Mid-Sixteenth Century Swords From the Czech Republic in Their European Context Part I The Finds*, Prague – Brno, The Czech Academy of Sciences, Institute of Archaeology, 424 p.
 Nadolski, A. (ed.), 1991. *Uzbrojenie w Polsce średniowiecznej 1350 – 1450*, Łódź: PAN, 530 s.
 Nicolle, D., 1999. *Arms and Armour of the Crusading Era 1050 – 1350. Western Europe and Crusading States*, London: Greenhill Books, 636 p.
 Oakeshott, E., R., 1964. *Sword in the Age of Chivalry*, London & Melbourne: Arms and Armour Press, 156 p.
 Oakeshott, E., R., 1991. *Records of the Medieval Sword*, Woodbridge: the Boydell Press, 306 p.
 Peter von Danzig, 2016. *Średniowieczne sztuki walki według XV – wiecznego traktatu szermierczego*, Warszawa-Oświęcim: Napoleon V., 370 s.
 Pinter, K., Z., 2007. *Spada și sabia medievală în Transilvania și Banat (secolele IX – XIV)*, Sibiu, 273 pl.
 Wagner, E., 1975. *Swords and daggers: an illustrated handbook*, New York: Hamlyn, 254 p.
 Гуцул, В., 2008. Бойові мечі з музейного зібрання Ужгородського замку, Львів: Просвіта, 74 с.

References

- Aleksić, M., 2007. *Mediaeval Swords from Southeastern Europe. Material from 12th to 15th Century*, Belgrade: Dedraplast, 205 p. (in English).
 Anglo, S., 2000. *The Martial Arts of Renaissance Europe*, New Haven & London: Yale University Press, 384 p. (in English).
 Blair, C., 1958. *European Armour circa 1066 to circa 1700*, London: B. T. Batsford LTD, 248 p. (in English).
 Glosek, M., 1984. *Miecze środkowoeuropejskie z X – XV w.*, Warszawa: Wydawnictwo Geologiczne, 186 s. (in Polish).
 Glosek, M., Nadolski, A., 1970. *Miecze średniowieczne z ziem polskich*, *Acta Archaeologica Lodziensia*, № 19, Łódź: PAN, s. 7–104. (in Polish).
 Hošek, J., Košta, J., Žákovský, P., 2019. *Ninth to Mid-Sixteenth Century Swords From the Czech Republic in Their European Context Part I The Finds*, Prague – Brno, The Czech Academy of Sciences, Institute of Archaeology, 424 p. (in English).
 Nadolski, A. (ed.), 1991. *Uzbrojenie w Polsce średniowiecznej 1350 – 1450*, Łódź: PAN, 530 s. (in Polish).
 Nicolle, D., 1999. *Arms and Armour of the Crusading Era 1050 – 1350. Western Europe and Crusading States*, London: Greenhill Books, 636 p. (in English).
 Oakeshott, E., R., 1964. *Sword in the Age of Chivalry*. London & Melbourne: Arms and Armor Press, 156 p. (in English).
 Oakeshott, E., R., 1991. *Records of the Medieval Sword*, Woodbridge: the Boydell Press, 306 p. (in English).
 Peter von Danzig, 2016. *Średniowieczne sztuki walki według XV – wiecznego traktatu szermierczego*, Warszawa-Oświęcim: Napoleon V., 370 s. (in German, Polish).
 Pinter, K., Z., 2007. *Spada și sabia medievală în Transilvania și Banat (secolele IX – XIV)*, Sibiu, 273 pl. (in Romanian).
 Wagner, E., 1975. *Swords and daggers: an illustrated handbook*, New York: Hamlyn, 254 p. (in English).

Hutsul, V., 2008, *Boiovi mechi z muzeinoho zibrannia Uzhhorodskoho zamku* [War Swords from Uzhhorod Castle Museum Collection], Lviv: Prosvita, 74 s. (in Ukrainian).

Volodymyr Hutsul

Candidate of History, Docent of Department of Archeology, Ethnology and Cultural Studies,
SHEE «Uzhhorod National University», Uzhhorod

THE LONG SWORD № I-418 FROM THE TIVADAR LEHOCZKY MUSEUM OF TRANSCARPATHIAN LOCAL STUDIES IN THE PERSPECTIVE OF JOHANNES LIECHTENAUER'S «RECITAL» AND ITS INTERPRETERS

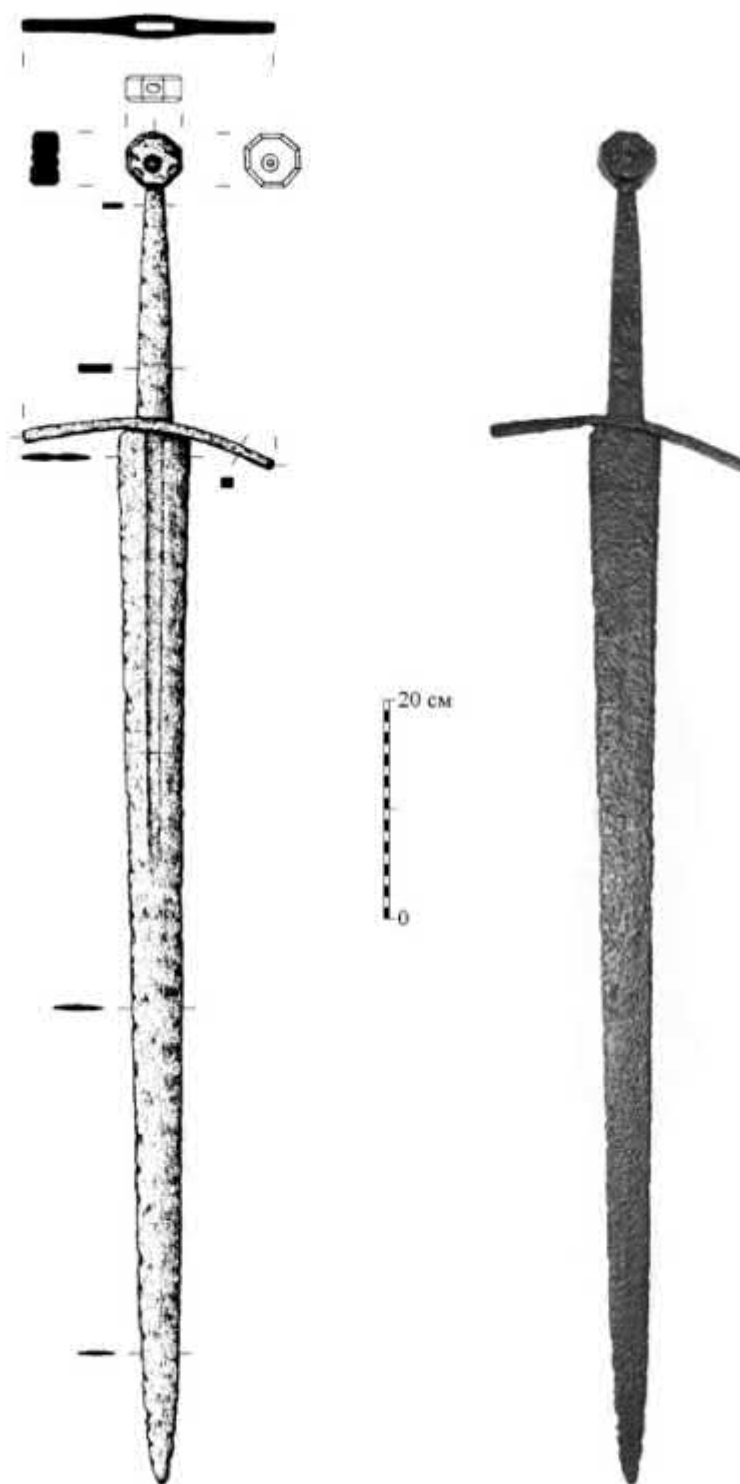
The article's main objective is to study the functional and constructive features of the long sword No. I-418 from the collection of the Tivadar Lehotskyi Museum of Transcarpathian Local Studies. According to the book of museum acquisitions, the sword I-418 was found in 1956 in Uzhhorod on Sobranetska Street in house number 9. The object is corroded, most likely in the ground for some time, so it is possible to make a cautious assumption about its local usage. The total length of the object is 122.7 cm, and the weight is 1745 g. The balance point is located at a distance of 15 cm from the crossguard. The sword I-418 is a so-called long sword of type XVIa, according to the typology of Evart Oakeshott. This type of sword appeared in Western and Central-Eastern Europe in the first third of the fourteenth century as a product of the reaction of military technologies of that time to the emergence of armour, the improvement and spread of tactics of foot armored combat, and the crisis of knightly tactics of mounted combat. Numerous constructive analogies of the sword I-418, originating from the Kingdom of Bohemia during the Luxembourgish rule, allow us to date the sword to the second half of the 14th to the first half of the 15th century, and to assume its German or Bohemian origin. The analysis of the functional features of the sword I-418, based on the Starhemberg fencing book (Cod. 44. A. 8) or the so-called 'Peter of Danzig's codex', leads to the conclusion that it was multifunctional and capable of performing a wide range of fencing techniques for both foot and mounted combat. Despite its considerable size and weight, the sword is perfectly balanced—its relatively large width with a subtle cross-section allowed for effective slashing and cutting blows. The distinctive point of the I-418 sword ensured effectiveness in stabbing attacks. Due to the lenticular sharpening of both blades, the primary purpose of the I-418 sword was to penetrate cotton-padded and mail armour, which was still popular among the lower strata of the military community in late medieval Central-Eastern Europe. However, the I-418 sword could also be used effectively counter an enemy wearing “coat of plate” or full plate armour, as the balance and configuration of the blade allows for precise stabbing attacks in the weak points of such armour (the helmet's openings, shoulder cuts of the cuirass, palms, groin, etc.). Due to this multipurposeness, swords of type XVIa, such as the sword I-418, were widespread among Central and Eastern European military communities in the Late Middle Ages.

Keywords: long sword, fencing book, European martial arts.

Надійшла до редакції / Received: 20.04.2025

Схвалено до друку / Accepted: 07.05.2025

ІЛЮСТРАЦІЇ

Іл. 1. Меч I – 418 з фондів Закарпатського краєзнавчого музею ім. Т. Легоцького. Малюнок Володимира Мойжеса, фото Володимира Гуцула.

Іл. 2. Фрески другої половини XIV ст. з парафіяльної церкви у села Вишково Хустського району Закарпатської області.

Іл. 3. Фрески другої половини XIV ст. з парафіяльної церкви у села Вишково Хустського району Закарпатської області.

Іл. 4. Фрески другої половини XIV ст. з парафіяльної церкви у села Вишково Хустського району Закарпатської області.